

Det är tänkvärt att Immanuel Kant firas på ett så anslående sätt i Uppsala den 12 februari år 2004 och under ledning av länets och universitets toppar. När Kants filosofi en gång introducerades vid universitetet i början av 1790-talet var det annat ljud i skällan. Universitets rektor det året, ekonomen och filosofen Pehr Niclas Christiernin sökte, stödd av hertig Karl och andra höga herrar, på allt sätt stoppa spridningen av Kants idéer. Christiernin, som själv var anhängare till John Locke, ansåg att Kant mer än någon annan filosof kunde förknippas med franska revolutionens idéer. Men studenterna i Uppsala flockades entusiastiskt kring den kantska filosofin. Christiernin varnade dem i ett tal för den nya filosofin som var, jag citerar, "vådelig för gudaläran och statens lugn". Studenterna svarade med att ropa "Pereat!" utanför hans hus. Rektor Christiernin förlorade då besinningen och beordrade den akademiska vakten att häkta studenterna. Det blev hans fall. Konsistoriet som skulle döma i fallet friade studenterna och tvingade Christiernin att avgå som rektor. Hans nesa blev total – när han kom ut från konsistorierummet stod studenterna redo för sin hämnd. Ett ögonvittne berättar att de "nedspottade honom, så det rann af kappan". Bara hertig Carl gav sedermera Christiernin sitt stöd.

Så betar sig inte studenter i dag, och så betar sig inte heller de som har makten i Uppsala.

Men hur är det med Kant – är han oskadliggjord år 2004? I sin samtid kallades han "der Allzermalmer" – den som krossar allt. Är han i dag bara en fin gammal filosof som lagt grund för en del av det som blivit självklarheter i dag?

Jag skulle vilja säga: Nej.

Och jag skall ta min utgångspunkt i en skrift som är särskilt aktuell i Sverige i dag, *Kritiken av omdömeskraften*. Det var den skrift av Kant som jag själv först verkligen fördjupade mig i – den utgör själva bakgrunden till min doktorsavhandling om *Det organiska livet i tysk debatt 1795–1845* (1966). Men den del som jag sysslade med var framför allt den andra,

den som handlar om den teleologiska omdömeskraften, kort sagt om de levande varelserna eller vad som några år efter det att Kants bok kom ut år 1790 skulle kallas "biologi".

Det är en del av denna tredje kritik som är förbisedd, ja ofta föraktad i dag. I de många recensioner som den svenska översättningen om *Kritik av omdömeskraften* som publicerats i svenska dagstidningar nämns den vanligtvis inte alls, trots att den utgör nästan halva boken.

Det är sant att den är föråldrad som biologi. Men anledningen till att den är så påtagligt föråldrad är tänkvärd. Kant var nämligen mycket väl hemmastadd i sin samtids biologiska tänkande. Han kunde i detalj redogöra för nya teorier om organismernas utveckling, samspelet mellan de enskilda organen och mycket annat. Därför blir hans framställning konkret och levande – men också så påtagligt antikverad.

Vad Kant däremot vet om konst är långt mer begränsat. Det han skriver till exempel om musik vittnar mest om ett påfallande främlingskap. I en ilsken fotnot fördömer han den unisona sången. Hans biografer har utrett anledning till utbrottet. Kant bodde nära fängelset i Königsberg, och där tvingades fångarna sjunga psalmer. Det var ingen skönsång, och för Kant blir oljudet som tränger in genom hans fönster skäl nog för en generell förkastelsedom. Annars är det han säger om konst mer svepande. Man störs inte som i teleologidelen – den biologiska – av förlagade detaljer. Det är symptomatiskt att det tema där Kant är allra mest obestämd, det sublima, "das Erhabene", är det som mest av allt väcker nutida estetikens intresse. Den nutida läsaren är nästan inte alls bunden av Kants egen text som inte är mer än en luftig skiss.

Men mot den härskande uppfattningen skulle jag vilja hävda att kraften i *Kritiken av omdömeskraften* bara framgår om man betraktar helheten. Teleologin är en avgörande del av Kants problem som gäller människans förmåga att fälla omdömen. Människan finner helheter i naturen som inte är givna av förståndet. Hon klassificerar vad hon iakttar. Hon finner vissa förhållanden i organismernas byggnad och funktion ändamålsenliga. Organ förefaller bestämda av sina ändamål. Det är kort sagt funktionsbegreppet som är på tapeten, och det är ett begrepp som fortfarande har sin stora aktualitet inom biologin och de mer filosofiskt anlagda aspekterna på biologin.

Men minst lika mycket har dessa tankegångar sin relevans på samhällsteoriernas område. Det är visserligen inte Kants egen tanke; politik och samhälle var en angelägenhet främst inom den praktiska filosofin. Å andra sidan var hans syn på samhället och politiken stadd i snabb utveckling under 1780- och 90-talen; man kan finna stråk av den teleologiska problematiken där.

Det är också typiskt att flera intressanta 1900-talstänkare har inspirerats av den kantska teleologin i sitt politiska tänkande. Den intressantaste och viktigaste av dem är nog Hannah Arendt. För henne är den nödvändiga sociala och politiska dygd som kallas klokhet en förmåga att ur en mångfald av händelser, åtgärder, lagar, institutionella arrangemang och personliga tillfälligheter urskilja något som kan ligga till grund för goda handlingar eller beslut. Det är alltså varken fråga om rent teoretiska slutledningar eller etiska överväganden utan något tredje. Den som tror att det finns en teori för hur samhället skall organiseras och skötas blir dogmatisk och stelbent, medan den som vägleds av rent etiska överväganden snarare riskerar att bli handlingsförlamad. Det är i stället omdömesförmågan som kan ge oss kraft att navigera på tillfälligheternas vida hav.

Teleologin kan alltså på samma sätt som estetiken ge inspiration för ett fritt och radikalt tänkande i Kants anda.